

УДК 336.2: 338.3

Чуркіна І. Є.,*кандидат економічних наук, старший викладач Одеського інституту фінансів
(м. Одеса)*

ПОДАТКОВІ ВАЖЕЛІ ПІДТРИМКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовано ступінь впливу реалізації стимулюючого потенціалу вітчизняної податкової системи на розвиток промисловості. Узагальнено податкові важелі стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності. Запропоновано заходи щодо посилення позитивного стимулюючого впливу податкової системи України на підтримку інвестиційної та інноваційної активності промислових підприємств.

Ключові слова: податкова система, податкові важелі, податкове стимулювання, інвестиційна активність, інноваційна активність.

В статье проанализирована степень влияния реализации стимулирующего потенциала отечественной налоговой системы на развитие промышленности. Обобщены налоговые рычаги стимулирования инвестиционной и инновационной деятельности. Предложены мероприятия по усилению позитивного стимулирующего влияния налоговой системы Украины в поддержку инвестиционной и инновационной активности промышленных предприятий.

Ключевые слова: налоговая система, налоговые рычаги, налоговое стимулирование, инвестиционная активность, инновационная активность.

In the article the degree of realization of stimulant potential of the domestic tax system is analysed on development of industry. Generalized tax levers of stimulation of investment and innovative activity. Measures are offered on strengthening of positive stimulant influence of the tax system of Ukraine in support investment and innovative activity of industrial enterprises.

Keywords: tax system, tax levers, tax stimulation, investment activity, innovative activity.

Постановка проблеми. Підприємницький клімат в Україні, незважаючи на помітні успіхи в реалізації стратегії економічних реформ, є малопривабливим. Одна з причин – неефективна система податкового регулювання. За даними численних опитувань, більшість промисловців і підприємців категорично незадоволені чинною системою оподаткування, перш за все через нерівномірне розподілення податкового тягаря, надмірне навантаження на фонд оплати праці, відсутність правової стабільності, звужене застосування стимулюючої функції податків. Незважаючи на те,

що вітчизняна податкова система за окремими показниками відповідає визнаним світовим стандартам, проблема її переважної фіскальної спрямованості залишається актуальною і невирішеною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Означеним питанням присвячено чимало наукових праць. Плідно працюють над проблемою побудови ефективного механізму податкового стимулювання розвитку економіки і промисловості провідні вчені – С. Захарін, В. Лашак, Є. Литвиненко, П. Мельник, В. Мельник, А. Соколовська та інші [1-10]. Проте в умовах кризи необхідно глибоко проаналізувати стимулюючий вплив податкової системи на розвиток економіки, в тому числі щодо підтримки загального інноваційного процесу.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи – виробити науково обґрунтовані рекомендації щодо посилення позитивного стимулюючого впливу системи оподаткування на активізацію інноваційної діяльності та розвиток пріоритетних видів промислової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розвинуті країни напрацювали значний досвід стимулювання розвитку підприємств за допомогою різних податкових важелів. Система оподаткування провідних держав світу побудована таким чином, аби постійно заохочувати інвестиції, впровадження інновацій, підприємницьку ініціативу, здійснення маркетингових заходів [1, с. 122; 2, с. 98]. Зокрема, підприємства можуть легально зменшувати розмір бази оподаткування за рахунок збільшення відрахувань у фонди, що включаються до виробничих витрат (зокрема амортизаційний фонд), використовуються різні податкові пільги для тих, хто вкладає кошти у виробництво, здійснює заходи з реінвестування [3, с. 323-338]. Натомість побудова ефективної системи податкового стимулювання виробничої сфери не може означати лише простого зниження ставок чи бази оподаткування результатів виробничої активності.

Система оподаткування країн ЄС побудована так, щоб підтримувати масштабні інвестиції, запровадження інновацій, високу ділову активність. По-перше, корпорації можуть легально зменшувати розмір бази оподаткування за рахунок збільшення відрахувань у фонди, що включаються до виробничих витрат (зокрема амортизаційний фонд). По-друге, використовуються різні податкові пільги для тих, хто вкладає кошти у виробництво, здійснює заходи з реінвестування. По-третє, у багатьох країнах податок на прибуток може сплачуватися не тільки окремою фірмою, а й материнською компанією (якщо така є), що на практиці дає змогу знизити базу оподаткування. По-четверте, майже у всіх країнах існує система покриття збитків компанії за рахунок її прибутків упродовж кількох попередніх років або за рахунок її майбутніх прибутків. У першому випадку дозволяється відраховувати з раніше отриманого прибутку втрати поточного року (так зване перенесення збитків назад), у результаті чого сплачена раніше сума податків стає більш високою, і це перевищення компенсується за рахунок зниження

поточних та майбутніх податків. По-п'яте, чимало держав заохочують виробничі вкладення за допомогою податкових канікул, податкових інвестиційних відрахувань і податкових інвестиційних кредитів [3; 4; 5].

Такі підходи, що стали апробовані європейськими країнами, доцільно використовувати й в Україні, маючи на увазі, що заходи стимулювання інвестиційно-інноваційного розвитку повинні бути синхронізовані з дією інших, нефіскальних, важелів державного регулювання, вживатися своєчасно і на підставі спецрахунків науково-аналітичного забезпечення. Кожний крок у реформуванні системи місцевого оподаткування, що спрямований на відтворення інвестиційно-інноваційного потенціалу відповідної території, як свідчить світовий досвід, повинен бути своєчасно донесений до громадськості і бізнесу, чим пояснюється платникам бажаний для суспільства варіант поведінки [3; 4; 5; 6].

Вважається, що особливе місце в системі податкового регулювання займає структура податкових систем. Йдеться, зокрема, про співвідношення прямих і непрямих податків, механізм обрахування податкових зобов'язань (податок з обороту або податок на додану вартість), а також систему податкового адміністрування. У групі розвинених країн виділяються такі, де частка непрямих податків у сумі податкових надходжень знаходиться в межах 28-40% (Японія, США, Канада), а також ті, де цей розмір сягає 45-55% (Велика Британія, Німеччина, Італія, Франція). Протягом останніх років в Італії частка непрямих податків помітно знизилась (більше ніж на 13%), а у Франції, де історично перевага надавалась непрямим податкам, таке скорочення становило 9,3% [6; 7]. Порівняльний аналіз структур податкових систем провідних країн свідчить, що Україна близька до середнього рівня. Так, протягом 1995-2008 рр. основні прямі податки в Україні забезпечили надходження на рівні 31-39%. Аналогічні показники у інших країнах становили: у Німеччині – 35,9%, у США – 38,1%, у Швеції – 41,1%, у Великобританії – 40,1% (дані за 2002 р.) [8].

Досвід використання стимулюючого впливу оподаткування провідних країн світу дозволяє дійти висновку, що встановлення співвідношення між прямими і непрямими податками має здійснюватися з урахуванням як історичного минулого, так і стратегічних орієнтирів розвитку в глобальній системі координат. Показані відмінності є не просто різним співвідношенням окремих груп і видів податків, а вказують на масштаби податкового втручання у макроекономічні процеси (включаючи розподіл ВВП). Склад і структура податкової системи залежать від особливостей національної економіки і населення країни, культурних традицій [9].

Підсумовуючи дослідження формування та розвитку стимулюючого потенціалу систем оподаткування у державах з ринковою економікою, можемо виділити певні закономірності і тенденції [2; 3; 7; 8]:

– витрати на нарахування та справляння податків повинні бути по можливості незначними (мінімальними),

- система оподаткування має відповідати загальним трендам економічної політики, мати чіткі економічні цілі і завдання;
- за допомогою податків має відбуватися справедливий перерозподіл доходів, подвійне обкладання не допускається;
- порядок адміністрування податків повинен бути таким, аби унеможливити втручання в приватне життя платника податків;
- обговорення проектів законів та інших нормативних актів про оподаткування повинне носити відкритий, прозорий і розумний характер.

На нашу думку, вказаними основними принципами необхідно керуватися і при подальшому реформуванні вітчизняної системи оподаткування.

В Україні понад 80% податкових надходжень формують основні податки – податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість та акцизний збір. Близько десяти податків і зборів (податок на промисел, плата за використання лісових ресурсів, плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, єдиний податок на підприємницьку діяльність юридичних осіб та ін.) не забезпечують надходження навіть на рівні 0,5% від загальної суми податкових надходжень. На шляху подальшого удосконалення і спрощення податкової системи України податки, які забезпечують мінімальні доходи, мають бути реформовані або скасовані. Зокрема, можливо об'єднати кілька податків (наприклад, за реєстрацію суб'єктів підприємництва стягувати не окрему плату, а державне мито, замість кількох ресурсних платежів ввести один і т. ін.), що сприятиме стимулюванню економічної діяльності.

Традиційно високу частку доходів зведеного бюджету формують прямі податки. Низькою залишається частка податків на власність – 1% надходжень у 2004 р. (в розвинутих країнах податки на власність забезпечують до 5-7% бюджетних доходів). Вважається, що податкова система в Україні посилює рецесію в працевісткому секторі (а саме – у вугільній, легкій, харчовій галузях, а також у машинобудуванні). Зниження ставки податку на фонд оплати праці, найбільшою мірою змінить відносні ціни продукції вугільної промисловості, металургії, електроенергетики та машинобудування. Вугільна промисловість, металургія й електроенергетика можуть внаслідок цього покращити свою конкурентоспроможність і збільшити обсяги виробництва й інвестицій. Машинобудування виробляє складну кінцеву продукцію, а отже, скорочення витрат на робочу силу може виявитися недостатнім для зростання.

За результатами оприлюднених аналітичних та емпіричних досліджень [2; 3; 4; 5; 6; 8-10] можна дійти висновку, що виробнича сфера економіки України й досі не має сталих мотивацій до формування науково обґрунтованих стратегії і тактики раціонального оновлення основного капіталу.

В Україні, з огляду на обмеженість державних ресурсів, сподіватися на збільшення бюджетного фінансування інноваційної сфери в найближчій перспективі не можна. Тому зусилля економічного апарату держави

мають бути спрямовані на стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності у недержавному секторі. До речі, податкова політика різних країн, як правило, націлена на пришвидшення залучення приватного (недержавного) капіталу, в тому числі такого, що вкладається у розвиток науково-технологічної сфери. З огляду на економічну кризу (зокрема, що стала причиною обмеження бюджетних коштів), запровадження інноваційних пільг має здійснюватися поетапно. Це потребуватиме виділення комплексу пріоритетів, щодо яких зазначені інструменти застосовуватимуться першочергово. Причому від визначення технологічних пріоритетів (пріоритетних напрямків науково-технічної діяльності, які нині встановлюються Законом України) слід перейти до більш гнучкої системи встановлення критеріїв відбору пріоритетних технологій та інноваційних проектів за їхніми функціональними ознаками (тобто тим, які стратегічно важливі питання соціально-економічного розвитку вони вирішують).

На нашу думку, в Україні найбільш адекватним стратегії зростання є функціональний підхід до податкового регулювання. Йдеться про надання податкових пільг як "винагороди" за виконання суб'єктами господарювання певних суспільно важливих функцій відповідно до завдань державної економічної стратегії. З метою забезпечення цільового використання отриманих внаслідок податкової пільги коштів, видається за доцільне здійснювати надання пільги на основі конкретної угоди між уповноваженим державним органом і платником податку. Така угода має передбачати зустрічне зобов'язання платника щодо цільового використання отриманих коштів чи виконання ним певних супутніх функцій (наприклад, дотримання цінових умов, підтримка розвитку територіальної громади, соціальні витрати тощо) та його відповідальність у разі порушення цього зобов'язання.

Засобом забезпечення цільового використання коштів, отриманих внаслідок податкових пільг, має стати впровадження механізму спеціальних індивідуальних рахунків. Згідно з таким механізмом, підприємство сплачує податки в повному обсязі, проте перераховує частину податку на власний спеціальний рахунок, витрачання коштів з якого може здійснюватися лише за визначеними статтями видатків, зокрема – на інвестиційно-інноваційні потреби (в тому числі перенавчання персоналу, екологічні заходи тощо). Підприємству має бути гарантована недоторканість та персоналізація коштів, які знаходяться на спецрахунках. З метою запобігання зловживанням та забезпечення централізованого контролю за умовами витрачання коштів доцільним є відкриття спецрахунків у одному з державних банків.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зауважити, що при побудові системи податкового оподаткування необхідно намагатися реалізувати перш за все загальнодержавні інтереси (у широкому сенсі), тобто забезпечити гідне місце країни в глобальній системі координат у поєднанні із підтримкою соціальної стабільності (у вузькому сенсі). Тож з використанням

інструментарію пільгового оподаткування доцільно створювати належні економічні умови для стимулювання інвестиційних та інноваційних процесів, насамперед, у пріоритетних сферах виробничої сфери, які визначені основними напрямками структурної перебудови, які обґрунтовані у розвідках провідних українських науковців.

Слід, зокрема, встановити особливий порядок звітності та контролю за використанням отриманих внаслідок пільг ресурсів, який би надавав право податковим органам стягнення їх до бюджету в разі неефективного використання, використання не за призначенням тощо.

Послідовне, зрозуміле і прогнозоване для виробничої сфери реформування податкової системи України повинне мати форму чіткої цілісної стратегії та враховувати не лише поточне соціально-економічне становище в державі, а й глобальні виклики (в тому числі перспективні). Серед цих викликів – стрімкий прорив розвинутих держав та деяких інших країн у збільшенні технологічності суспільного виробництва. Впровадження інноваційних перетворень виробничої сфери для багатьох економік стала “вбудованою функцією”. Україна, як ми відзначали, значно відстає від інших держав за показниками інноваційної та науково-технічної активності, що вказує, перш за все, на домінування в ідеології економічної поведінки принципів індустріальної епохи. В таких умовах податкова реформа повинна розглядатися не як достатня умова, але як необхідна складова загальної скоординованої політики економічної трансформації та інтеграції, а також забезпечення прискореного (випереджаючого) економічного зростання із одночасним збільшенням у структурі виробництва частки інноваційних товарів та послуг.

Внаслідок проведеного дослідження можна дійти узагальнюючого висновку, що система оподаткування в Україні виконує переважно фіскальну функцію, а стимулююча функція використовується недостатньо. Необхідно розглянути питання про подальше зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці, розширити застосування системи місцевого оподаткування, скасувати або об’єднати окремі податки, які не мають значного фіскального навантаження. Розвиток системи податкового стимулювання промислового виробництва значною мірою залежить від удосконалення чинної законодавчої бази.

У подальшому мають бути проведені дослідження щодо вироблення методик моделювання податкових надходжень внаслідок зменшення ставки і бази оподаткування з метою стимулювання промислового виробництва.

Література:

1. Зимовець В. В. Акумуляція фінансових ресурсів та економічний розвиток [Монографія] / В. В. Зимовець – К.: ІЕ НАНУ, 2003. – 314 с.
2. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні : [моногра-

фія] / Болховітінова О. Ю., Кваснюк Б. Є., Кірсєв С. І. та ін. / за ред. д. е. н. Б. Є. Кваснюка – К.: Ін-т екон. прогнозів.; Харків: Форт, 2003. – 424 с.

3. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення [монографія] / А. М. Соколовська. – К.: Знання-Прес, 2004. – 454 с.

4. Швець І. Застосування регресивного оподаткування прибутку для стимулювання технічного оновлення виробництва / І. Швець, О. Следь // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 58-66.

5. Захарін С. В. Проблеми і перспективи інтеграції України до міжнародного інвестиційного ринку : [монографія] / С. В. Захарін. – К.: ОІЕ НАНУ, 2004. – 168 с.

6. Мельник В. М. Механізм прямого оподаткування у фінансовій теорії / В. М. Мельник, Г. Л. Пенякова // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 66-77.

7. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці : [монографія] / П. В. Мельник. – Ірпінь, Академія державної податкової служби України, 2001. – 362 с.

8. Льєнко Р. В. Концептуальні засади податкового стимулювання розвитку виробничої сфери / Р. В. Льєнко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7. – С. 223-228.

9. Литвиненко Є. О. Податкове стимулювання інноваційної та науково-технічної діяльності промислових підприємств // Проблеми науки. – 2004. – № 8. – С. 25-30.

10. Лащак В. Удосконалення системи прямого оподаткування в Україні // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 26-32.